

**“Filologiya va pedagogikada yangicha ilmiy izlanishlar:
an'anaviylikdan zamonaviylikka”**

**O'ZBEK VARUS PEDAGOGIK DISKURSIDA ANGLIZMLARNING
SEMANTIK DERIVATSIYASI: MA'NO TORAYISHI VA KENGAYISHI
HODISALARI**

Mustafoqulova Zarifa Baxodir qizi

Termiz iqtisodiyot va servis universiteti

Annotatsiya:

Mazkur tezisda o'zbek pedagogik diskursida ingliz tilidan o'zlashgan anglizmlarning semantik derivatsiyasi, xususan, ma'no torayishi va ma'no kengayishi jarayonlari tahlil qilinadi. Zamonaviy ta'lim tizimida ingliz tilining xalqaro ilmiy va kasbiy muloqot vositasi sifatidagi mavqeyi ortib borishi natijasida pedagogik terminologiyada ko'plab inglizcha birliklar faol qo'llanmoqda. O'zlashgan birliklarning o'zbek tilidagi qo'llanishi jarayonida ularning dastlabki semantik mazmuni saqlanib qolishi bilan bir qatorda, yangi ma'nolar bilan boyishi, ayrim hollarda esa ma'no doirasining torayishi kuzatiladi. Tadqiqotda mazkur semantik o'zgarishlarning lingvistik va ekstralingvistik omillari yoritiladi.

Kalit so'zlar:

anglizmlar, pedagogik diskurs, semantik derivatsiya, ma'no torayishi, ma'no kengayishi, o'zlashma so'zlar, pedagogik terminologiya, til aloqalari.

KIRISH

Globallashuv va ta'lim jarayonlarining xalqaro integratsiyalashuvi natijasida turli tillar o'rtasidagi leksik aloqalar tobora kuchayib bormoqda. Ayniqsa, ingliz tili zamonaviy fan, ta'lim, axborot texnologiyalari va xalqaro kommunikatsiyaning asosiy tillaridan biri sifatida boshqa tillarning lug'at tarkibiga sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda. O'zbek tilining pedagogik diskursida ham ingliz tilidan o'zlashgan birliklar, ya'ni anglizmlar soni ortib bormoqda.

Anglizmlarning o'zbek tiliga kirib kelishi oddiy mexanik o'zlashuv jarayoni bilan cheklanmaydi. O'zlashma birlik yangi til tizimiga moslashish jarayonida fonetik, grammatik, funksional va, ayniqsa, semantik o'zgarishlarga uchraydi. Shu jihatdan anglizmlarning semantik derivatsiyasi zamonaviy o'zbek tilshunosligining dolzarb masalalaridan biridir

ASOSIY QISM:

Semantik derivatsiya deganda til birligining mavjud shakli asosida yangi semantik mazmunning shakllanishi va rivojlanishi tushuniladi. O'zbek pedagogik diskursida inglizcha o'zlashmalarning semantik taraqqiyoti ikki muhim hodisa - **ma'no torayishi** va **ma'no kengayishi** orqali yaqqol namoyon bo'ladi.

Ma'no torayishi natijasida o'zlashma birlikning dastlabki tilidagi keng semantik doirasi o'zbek tilidagi muayyan kasbiy yoki pedagogik kontekst bilan chegaralanadi. Masalan, ingliz tilidagi *course* leksemasi umumiy ma'noda "yo'nalish", "kurs", "ta'lim kursi" kabi bir nechta ma'nolarda qo'llanishi mumkin. O'zbek pedagogik diskursida esa **kurs** birligi ko'pincha ma'lum fan yoki ta'lim dasturining tarkibiy qismi ma'nosida faol ishlatiladi: *ingliz tili kursi, malaka oshirish kursi, onlayn kurs*. Demak, o'zlashma birlikning qo'llanish sohasi pedagogik diskurs ta'sirida ixtisoslashadi.

Shuningdek, ingliz tilidagi *lecture* birligi umumiy akademik nutqda ma'ruza, ma'ruza qilish jarayoni bilan bog'liq kengroq mazmunni ifodalasa, o'zbek ta'lim diskursida **leksiya/ma'ruza** shaklida muayyan o'quv mashg'uloti turi sifatida terminologiklashgan.

Ma'no kengayishi esa o'zlashma birlikning o'zbek tilida dastlabki ma'nosidan tashqari qo'shimcha semantik mazmunlarni ifodalash imkoniyatiga ega bo'lishidir. Masalan, **platforma** leksemasi ingliz tilidagi *platform* so'zidan o'zlashgan bo'lib, pedagogik diskursda nafaqat texnik yoki raqamli tizimni, balki ta'lim jarayonini tashkil etish uchun xizmat qiluvchi elektron muhitni ham anglatadi: *ta'lim platformasi, onlayn ta'lim platformasi, pedagogik platforma*. Natijada leksemaning funksional-semantik imkoniyatlari kengayadi.

Xuddi shunday, **format** birligi ham zamonaviy pedagogik nutqda keng semantik qo'llanishga ega: *dars formati, ta'lim formati, onlayn format, aralash format, seminar formati*. Bunda birlikning dastlabki umumiy mazmuni pedagogik faoliyatning turli shakllarini ifodalashga xizmat qiladi.

Pedagogik diskursda **feedback** anglizmi ham semantik moslashuv jarayonining qiziqarli namunalaridan biridir. Ingliz tilida mazkur birlik kengroq "qayta aloqa" mazmunini bildirsa, o'zbek pedagogik muhitida u ko'pincha o'qituvchining talaba faoliyati, topshirig'i yoki javobiga bergan bahosi, tavsiyasi va tuzatishlarini anglatadi. Natijada umumiy kommunikativ mazmun muayyan pedagogik vaziyatga ixtisoslashadi.

Anglizmlarning semantik o'zgarishida bir qator ekstralingvistik omillar muhim rol o'ynaydi. Birinchidan, ta'lim tizimining xalqaro standartlar bilan integratsiyalashuvi yangi terminlarning kirib kelishini tezlashtirmoqda. Ikkinchidan, axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining ta'lim jarayoniga jadal tatbiq etilishi

online, platforma, webinar, feedback, coaching, training kabi birliklarning faol qo'llanishiga sabab bo'lmoqda. Uchinchidan, pedagogik diskursning professional xarakteri o'zlashma birliklarning ma'nosini toraytirish yoki ma'lum bir sohaga ixtisoslashtirishga xizmat qilmoqda.

Semantik o'zgarishlarning yana bir muhim jihati shundaki, o'zlashma birliklar o'zbek tilining grammatik va leksik tizimiga moslashadi. Masalan, *monitoring* → **monitoringni amalga oshirish**, *training* → **trening o'tkazish**, *feedback* → **feedback berish**, *coaching* → **kouching mashg'uloti** kabi birikmalarda inglizcha birliklar o'zbek tilining sintaktik va morfologik imkoniyatlari asosida faol qo'llanadi.

Shunday qilib, anglizmlarning semantik derivatsiyasi o'zbek pedagogik diskursining dinamik va ochiq tizim ekanligini ko'rsatadi. O'zlashma birliklarning ma'no jihatdan qayta shakllanishi bir tomondan tilning ichki rivojlanish qonuniyatlari bilan, ikkinchi tomondan esa ta'lim, texnologiya, xalqaro hamkorlik va professional kommunikatsiya kabi ekstralingvistik omillar bilan belgilanadi

Xulosa.

O'zbek pedagogik diskursida anglizmlarning semantik derivatsiyasi zamonaviy leksik tizim rivojining muhim ko'rinishlaridan biridir. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, ingliz tilidan o'zlashgan birliklar o'zbek tiliga kirib kelgach, semantik jihatdan passiv holatda qolmaydi, balki yangi kommunikativ muhit ta'sirida qayta shakllanadi. Ma'no torayishi natijasida ayrim anglizmlar pedagogik sohaning muayyan tushunchalarini ifodalashga ixtisoslashadi. Ma'no kengayishi esa o'zlashma birliklarning yangi kommunikativ vaziyatlarda qo'llanish doirasini kengaytiradi. Ushbu jarayonlar o'zbek pedagogik terminologiyasining boyishiga, yangi tushunchalarni ixcham va xalqaro miqyosda tushunarli shaklda ifodalashga xizmat qilmoqda. Demak, anglizmlarning semantik derivatsiyasini o'rganish nafaqat o'zbek tilining zamonaviy leksik taraqqiyotini, balki ta'lim diskursida kechayotgan globallashtirish va lingvomadaniy jarayonlarni ham chuqurroq anglash imkonini beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI.

1. Crystal, D. English as a Global Language. Cambridge University Press.
2. Haugen, E. The Analysis of Linguistic Borrowing. Language.
3. Weinreich, U. Languages in Contact. Mouton.
4. Lyons, J. Semantics. Cambridge University Press.
5. Ullmann, S. Semantics: An Introduction to the Science of Meaning. Basil Blackwell.
6. Раҳматуллаев, Ш. Ҳозирги ўзбек адабий тили. Toshkent.
7. Ҳожиёв, А. Ўзбек тилида сўз ясаши. Toshkent.
8. Ўзбек тилининг изоҳли луғати. Toshkent